

З ІСТОРІЇ ВПРОВАДЖЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ПЕРІОДУ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

Лариса Олексіївна ДУДКА,

*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри політології, права та філософії
Ніжинського державного університету
імені Миколи Гоголя
<https://orcid.org/0000-0002-4119-3414>*

У преамбулі Загальної Декларації прав людини, що була прийнята і проголошена Генеральною Асамблеєю у 1948 р., наголошується, «щоб кожна людина і кожна структура суспільства, постійно враховуючи положення Декларації, прагнули шляхом проведення просвітницької та освітньої діяльності сприяти поважанню цих прав та свобод». А в Статті 26 (пункт 2) зазначається, що «Освіта повинна бути спрямована на повний розвиток людської особи і збільшення поваги до прав людини і основних свобод. Освіта повинна сприяти взаєморозумінню, терпимості і дружбі між усіма народами, расовими або релігійними групами і повинна сприяти діяльності Організації Об'єднаних Націй по підтриманню миру [1]. Ці основоположні визначення слугують, по суті, фундаментом для побудови системи громадянської освіти в усіх країнах.

У подальшому будуть розроблені конкретні кроки та рекомендації для держав щодо імплементації освіти з прав людини в освітньо-навчальний процес. Зокрема, перші кроки щодо розвитку громадянської освіти були зроблені ще на 18-й сесії ЮНЕСКО у 1974 р. прийняттям «Рекомендації про освіту з міжнародного співробітництва та миру і освіти стосовно прав людини та основних свобод», де містився заклик до усіх урядів визнати зв'язок між міжнародною освітою та освітою з прав людини і ввести це в практику через відповідну освітню політику [2]. У 1978 р. внесок до справи розвитку громадянської освіти робить Рада Європи, в особі Кабінету Міністрів, який прийняв Резолюцію R (78) 41 «Про навчання прав людини», де рекомендувалося вводити навчання правам і основним свободам людини в систему освіти, заохочувати дослідження і галузі прав людини [3]. У 1985 р. Комітет Міністрів Ради Європи у підтвердження своєї попередньої резолюції та прийнявши Рекомендації R (85) 7 «Про викладання та вивчення прав людини в школах», вже конкретно визначає навички, що мають набуватися в процесі освіти з прав людини та знання, які повинні бути включені до змісту [4]. Проте, у 1997 році Парламентська асамблея Ради Європи констатувала, що, на жаль, у деяких державах-членах рівень культури в сфері прав людини все ще низький, відсутнє справжнє розуміння суті даного поняття і тому були розроблені нові Рекомендації «Про освіту з прав людини», які повинні були покращити стан справ щодо освіти з прав людини у Європі [5]. До запропонованого переліку документів варто було б додати ще один, який має важливе значення у контексті впровадження в практику освіти з прав людини – це Хартія Ради Європи про освіту для демократичного громадянства та освіту у сфері прав людини (2010 р.), що акцентує увагу на цінності демократії та верховенства

права [6]. Таким чином, була закладена загальна стратегія громадянської освіти, що передбачала чітке визначення її мети, принципів, змісту, методів та форм реалізації, яка і надалі продовжує вдосконалюватися через внесення нових змін та рекомендацій як на міжнародному так і на європейському рівнях.

У той же час, зміст та форми освіти щодо прав людини в кожній окремій країні мають свої характерні особливості, що обумовлюються як системою цінностей, які суспільство вважає за необхідне передавати молодому поколінню, так і особливостями організації формальної та неформальної освіти та її пріоритетними завданнями.

Ураховуючи сучасний стан державотворчих процесів, рівень сформованості громадянського суспільства, виклики, пов'язані з формуванням активного, відповідального, зі стійкою громадянською позицією громадянина, роль та значення громадянської освіти для України переоцінити вкрай складно. Проте, становлення громадянської освіти як загальнообов'язкового нормативного навчального курсу в Україні мало складний та тернистий шлях.

Першим досвідом щодо привернення уваги держави та громадськості до проблеми громадянської освіти, розробки концепцій і підходів до впровадження освіти з прав людини став канадсько-український проект «Демократична освіта», що реалізовувався в Україні у 1997 – 2002 роках на кошти міжнародних організацій (Університет Квінз, Онтаріо), а також проект «Українська мережа громадянської освіти», що співфінансувався Радою міжнародних досліджень і обмінів (IREX). У 2000 – 2003 рр. було здійснено ряд засобів (розробка експериментальних навчальних програм, створення навчальних посібників, проведення семінарів і тренінгів) у рамках «Трансатлантичної програми підтримки громадянського суспільства в Україні».

З метою упровадження громадянської освіти як обов'язкової навчальної дисципліни в загальноосвітніх навчальних закладах України у 2005 – 2008 рр за фінансування ЄС та під керівництвом міжнародного експерта Девіда Ройла було реалізовано проект «Громадянська освіта – Україні». Результатом реалізації даного проекту стала розробка й апробація у пілотних регіонах України навчальної програми для студентів педагогічних університетів, підготовка двох навчальних посібників (для студентів та вчителів), проведення ряду семінарів та тренінгів. Проте, попри схвалення пілотних програм на рівні міністерства, громадянська освіта так і не була включена в правові рамки освітньої політики й далі вважалася факультативним предметом. Загалом, громадянська освіта офіційно так і не стала предметом викладання та навчання.

Спробою актуалізації на державному рівні проблеми громадянського виховання та пошуку змісту й механізмів його впровадження стала розробка першої Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності, представлена Академією педагогічних наук у 2000 р. Відповідно Концепції, поняття громадянської освіти розумілось як «виховання», що стосується суспільної та приватної сфери, а саме як процес формування громадянськості як інтегрованої якості особистості, що надає людині можливість відчувати себе морально, соціально, політично, юридично дієздатною та захищеною. Не дивлячись на те, що документ містив визначення поняття «громадянська освіта», основний акцент робився саме на виховання, що відповідало основним реалізації завдань, прописаних у Національній про-

грамі патріотичного виховання населення, формування здорового способу життя, розвитку духовності та зміцнення моральних засад суспільства, прийнятій в 1999 р. [7]. У 2012 р. на розгляд громадськості була представлена нова Концепція громадянської освіти та виховання, створена на основі різних текстів і тому містила багато суперечливих і неузгоджених визначень. Як результат, даний проект так і не був схвалений.

Новий Закон про освіту, прийнятий у вересні 2017 р., визначає, що держава зобов'язана створити умови для здобуття громадянської освіти, спрямованої на формування компетентностей, пов'язаних з реалізацією особою своїх прав і обов'язків як члена суспільства, усвідомленням цінностей громадянського (вільного демократичного) суспільства, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина. Даний Закон визначає 12 ключових компетентностей, що відповідають меті та принципам освіти, і додатково наскрізну компетентність, пов'язану з критичним мисленням. Громадянські та соціальні компетентності визначаються як ті, що пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей [8].

Окрім того, сучасний підхід до громадянської освіти представлений у Національній стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства на 2016-2020 рр., що передбачає активізацію діяльності, спрямованої на покращення громадянської освіти населення щодо можливості захисту своїх прав та вираження інтересів громадян через різні форми демократії участі [9]. Згідно з цією стратегією, на Міністерство освіти і науки покладено відповідальність за узагальнення досвіду та розробку нової концепції і програми громадянської освіти.

У світі нових нормативних документів щодо реформування вітчизняної системи освіти, беручи до уваги міжнародні стандарти та рекомендації, прийняті на рівні ООН та Ради Європи, враховуючи національну специфіку, традицію та вже існуючу практику впровадження основних засад громадянської освіти 3 жовтня 2018 року Кабінетом Міністрів України було схвалено рішення щодо прийняття Концепції розвитку громадянської освіти в Україні. Згідно Концепції метою громадянської освіти є формування і розвиток у громадян України громадянських компетентностей, спрямованих на утвердження і захист державності та демократії, здатності відстоювати свої права, відповідально ставитися до громадянських обов'язків, брати відповідальність за власне життя, життя своєї громади та суспільства. Громадянська освіта має охоплювати всі види освіти (формальну, неформальну, інформальну), а також всі рівні освіти і всі вікові групи громадян, включно з освітою дорослих, та бути спрямованою на формування громадянських компетентностей. Громадянська освіта має бути практичною і повинна допомагати тим, хто навчається, у набутті необхідних компетентностей [10].

На основі означеної Концепції, з урахуванням концепції Нової української школи, зокрема «Практичних пропозицій щодо розвитку компетентностей для демократичного громадянства в новій українській школі» [11], з 2018/2019 навчального року в закладах загальної середньої освіти до інваріантної складової Типових навчальних планів введено інтегрований курс «Громадянська освіта» [12].

Наразі маємо розроблені методичні рекомендації щодо вивчення означеного курсу в школі, серію підручників і навчально-методичних посібників, триває розробка програм та підручників для підготовки вчителів громадянської освіти в системі вищої школи [13], продовжують реалізовуватися ряд міжнародних проектів та грантових програм щодо вдосконалення процесу практичної реалізації громадянської освіти і головне, що вивчення громадянської освіти набуло системного, концептуального характеру та нормативно-правового визнання державою.

Список використаних джерел:

1. Загальна Декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.
2. Рекомендації про освіту з міжнародного співробітництва та миру і освіти стосовно прав людини та основних свобод. Прийнята 19 листопада 1974 р. на 18-й сесії ЮНЕСКО. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_863?lang=uk#Text.
3. Резолюція Комітету Міністрів (78) 41 «Про навчання правам людини» (Ухвалена Комітетом Міністрів 25 жовтня 1978 г.) URL: [https://www.ohchr.org/EN/Issues/Education/Training/Compilation/Pages/Resolution\(78\)41ontheTeachingofHumanRights\(1978\).aspx](https://www.ohchr.org/EN/Issues/Education/Training/Compilation/Pages/Resolution(78)41ontheTeachingofHumanRights(1978).aspx).
4. Рекомендації Комітету Міністрів R (85) 7 «Про викладання та вивчення прав людини в школах» (Ухвалена Комітетом Міністрів 14 травня 1985 р.) URL: <https://khp.org/1080658047>.
5. Рекомендація тисячу триста сорок шість Парламентської асамблеї про освіту в галузі прав людини (Прийнята Парламентською асамблеєю 26 вересня 1997 року). URL: [https://www.ohchr.org/EN/Issues/Education/Training/Compilation/Pages/14ParliamentaryAssemblyRecommendation1346-onhumanrightseducation\(1997\).aspx](https://www.ohchr.org/EN/Issues/Education/Training/Compilation/Pages/14ParliamentaryAssemblyRecommendation1346-onhumanrightseducation(1997).aspx).
6. Хартія Ради Європи про освіту для демократичного громадянства та освіту у сфері прав людини. URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/council-of-europe-charter-on-education-for-democratic-citizenship-and-human-rights-education>.
7. Концепції громадянського виховання. URL: <http://osvita.khpg.org/index.php?id=976002302>.
8. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19?test=dCCMfOm7xBWmfOoEZiZDsrm5HI4yCS80msh8Ie6#Text>.
9. Указ Президента України від 26 лютого 2016 р. «Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства на 2016-2020 рр» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2016/paran25#n25>.
10. Концепція розвитку громадянської освіти в Україні. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-%D1%80#Text>.
11. Практичні пропозиції щодо розвитку компетентностей для демократичного громадянства в новій українській школі. URL: https://www.novadoba.org.ua/sites/default/files/files/PracticalRecommend_DemCompetences_ukr.pdf (дата звернення: 09.12.2021).
12. Громадянська освіта. Навчальна програма інтегрованого курсу для 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів. URL: mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv.
13. Громадянська освіта та методика її навчання: Підручник для студентів педагогічних закладів вищої освіти / За загальною редакцією Т. В. Бакка, Т. В. Мелешенко. К.: УОБЦ «Оріон», 2019. 320 с.